

Pozoruhodné bezlesí Jeseníků a Králického Sněžníku

Marek Banaš, Miroslav Zeidler

Největší alpský „bezlesý ostrov“ v Jeseníkách a na Králickém Sněžníku – hřeben mezi Břidličnou a Petrovými kameny. Pás kleče na východním úbočí pochází z výsadeb v druhé polovině 19. a na počátku 20. století. Na západních úbočích se kleč téměř nevysazovala. Foto Jan Stupka

Batoh se úporně zařezává do zad znavených namáhavým výstupem. V hustém, tajuplně tmavém lese postupně přibývá světla, les se rozestupuje, ze statných stromů se stávají pokroucení, ale houževnatí zakrslíci. Ve světě horských trav, keříků a stromových trpaslíků vás přivítají zesilující poryvy větru. – Jak jesenické hřebeny vypadaly před příchodem člověka? Jak se tento svět měnil pod vlivem člověka? Jaká jsou současná ohrožení tohoto bezlesého světa?

Dva odlišné světy

Bezlesému světu na hřebenech se často říká hole nebo alpské louky. V naší zemi naleznete jen tři pohoří, kde se přirozeně vyskytují: Krkonoše, Hrubý Jeseník a Králický Sněžník. Celková rozloha tohoto jedinečného horského světa tvoří pouhých 66 km² (méně než 0,1 % rozlohy České republiky).

Pás, kde hole pozvolna přecházejí v les, se nazývá horní (alpínskou) hranicí lesa. Jednoznačně ji vymezit není jednoduché. Většina přírodovědců vymezuje horní hranici lesa určitou výškou stromů, zápojem korun stromů (zakmeněním) a minimální plochou porostu. Pro les jsou navíc typické lesní druhy rostlin a živočichů, pro hole druhy vysokohorské (alpínské), které nesnášejí zastínění lesa. Pás horní hranice lesa tak odděluje dva zcela odlišné a přitom velmi zajímavé světy.

V Hrubém Jeseníku a na Králickém Sněžníku vědci popsali zvláštní typ horní hranice lesa tvořené převážně smrkem. Je ojedinělá v celé Evropě. Pokud byste

Pokud vás zajímá, jak se daří uměle vysázenému lesu v nejvyšších polohách Jeseníků, vydejte se po červené z Červenohorského sedla na Keprník a Šerák. Při stoupání od rašelinišť na Trojmezí vzhůru na Keprník si těsně před začátkem horských holí dobře prohlédněte les kolem sebe. Kolštejnský lesmistr Vilém Adler (panství Branná) zde kolem roku 1856 zalesňoval mladými sazenicemi jako součást tzv. cenové kultury. Za výsadbu získal druhou cenu v soutěži rakousko-uherských lesníků. Je pravděpodobné, že před založením této cenové kultury zde horní hranice lesa sahala přirozeně níže. Původně hustý, stejnověký porost značně utrpěl vlivem drsného jesenického počasí – prohlédněte si koruny těchto stromů, ty vám náš příběh dopoví.

Jan Steklík

chtěli vidět něco podobného, musíte se vypravit až do Skalistých hor. Nedávnými výzkumy bylo potvrzeno, že po skončení ledových dob se zde přirozeně nevykytovala borovice kleč. Právě díky v minulosti chybějící kleči, která je běžnou součástí nejvyšších částí okolních pohoří (Krkonoše, Karpaty, Alpy), nalézáme na zdejších hřebenech jedinečné a pozoruhodné stopy dávných časů (živočichy, rostliny, půdní tvary). Máme tak nepřímé doklady o dobách, kdy klima v jesenických horách bylo podobné např. dnešnímu Polárnímu Uralu. Pod zástínem rozsáhlých klečových porostů by jistě v minulosti zanikly.

Dávný kraj horských hřebenů

Jak vypadal svět na hřebenech těchto hor před začátkem lidského hospodaření? Při pátrání je nejlepší se hloubavě začíst do map historických panství, protože právě jejich hranice po staletí procházely po hřebenech Hrubého Jeseníku a Králického Sněžníku. V nejstarších dochovaných popisech hranic panství Zlaté Hory z roku 1377 nalezneme patrně první zprávu o podobě krále jesenických hor Pradědu (tehdy se nazýval Keylichten Schneeberg). Podrobnější líčení podoby horských hřebenů přinášejí majetkové dokumenty pánů z Vrbna z roku 1579 a stejně stará mapa panství Bruntál, které dokládají bezlesí ve vrcholových částech hor. Je na ní i starý hraniční chodník, vedoucí po horském hřebeni mezi Jelení studánkou a Petrovými kameny. Při své pouti po dnešní hřebenové červeně značené turistické značce tedy vězte, že kráčíte po stezce staré nejméně 500 let.

Na základě historických zápisů a map tedy víme, že jesenické hřebenby byly před příchodem hospodářů bezlesé. Také víme, že už v první polovině 17. století se lidé z údolí vydávali vysoko do hor pro seno (dochované účty v knihách panství za pronájem části horských svahů pro senoseč, např. roku 1639 na panství Loučná). Oprávněně tedy můžeme předpokládat, že rozlohy horských luk byly tehdy značné. Znamená to však, že na hřebenech v té době nerostly žádné stromy?

Pro představu, jak dříve jesenické hřebenby vypadaly, můžeme vycházet z jejich současné tváře. Moře travnatých luk a keříčků je místy protkáno roztroušenými skupinkami zakrslých smrků, stěží tři metry vysokými. Okraje skupinek jsou plazivé a často v okolí zakořeňují. Najdeme je i velmi vysoko, na místech vystavených silným větrům a úctyhodnému množství námrazy, třeba nedaleko skály Petrových kamenů či vrcholu Pradědu. Většina přírodovědců se shoduje v tom, že nejvyšší části Jeseníků a Králického Sněžníku pokrývaly i v minulosti plošně malé, nízké skupinky stromů, oddělené rozsáhlými plochami trav a keříčků. V posledních staletích ve stromových skupinkách na holích převažoval smrk, dříve se v nich hojně vyskytovala i jedle, jeřáb a buk, jak čteme v popisu okolí Petrových kamenů z roku 1659. Ještě dříve se ve stromových skupinkách nad horní hranici lesa výrazně uplatňovala liska a další dřeviny. S určitostí se dá říci, že tyto stromové skupinky vystupovaly výše a hustěji i tam, kde jsou dnes hole. Takové malé a nízké skupinky stromů však nelze považovat za les.

Pastva, těžba, výsadba

Proč z hřebenů zmizela většina stromových skupinek? Kvůli lidskému hospodaření, nejprve travení a pastvě. Skupinky stromů na holích a v pásu horní hranice lesa byly klučeny z důvodu rozšíření plochy luk a následně páleny, jak o tom svěd-

Kde dnes v Jeseníkách najdeme nejstarší stopy prastarých smrkových skupinek uprostřed alpinských bezlesých ostrovů?

Pokud zvolíte putování po hřebenové turistické značce z Ovčárny směrem na Jelení studánku a Skřítek, určitě nepřehlédnete rozsáhlé a vzrostlé smrkové skupinky vpravo od turistického chodníku téměř na vrcholu Velkého Máje. Stopy tohoto pozoruhodného „lesa“ lze najít už v mapě prvního vojenského mapování (1764–1768), a to při horním okraji mapy na místě značeném Randhau. Skupinka smrků roste v okolí zdejších malých rašelinišť. Všude kolem naleznete keříčky a trávy, vzrostlý les pak až o několik set metrů níže po svahu. Zůstal snad tento porost zachován jen proto, že jeho vykácení by nepřineslo pastevcům tolik žádané rozšíření kvalitních pastvin využitelných dobytčím?

Velký Máj. Výsadby nepůvodní borovice kleče mění horní hranici lesa. Foto Miroslav Zeidler

Skupinky zakrslých smrků, keříčků a trav nad horní hranicí lesa. Západní svah Vysoké hole, v pozadí Petrovy kameny a Praděd. Foto Marek Banaš

čí rozborů dřevěných uhlíků a pylu z Pradědu, Petrových kamenů nebo vrcholu Králického Sněžníku. Nedávné výzkumy ukazují, že člověk zde vypaloval stromové skupinky nad horní hranicí lesa již kolem roku 900, rozsáhleji pak od 14. století. Později člověk zasáhl do nejvýše položených lesů rozsáhlými těžbami pro potřeby rozvíjejícího se průmyslu v podhůří. Řada vytěžených ploch byla následně zalesňována výsadbami často z cizího, pro jesenické podmínky nevhodného osiva. Většina současných porostů při hranici lesa pochází právě z období vysokohorského zalesňování (polovina 19. století), což bylo ověřeno vývrty vzorků dřeva. Kromě výsadeb nepůvodního smrku se ještě významněji podepsaly na podobě holí Jeseníků i Králického Sněžníku výsadby borovice kleče. V pozadí stála zejména snaha o zabezpečení – zvýšení hranice lesa, obava před svahovými pohyby (sesuvy půdy), probíhajícími od 80. let 19. století. Tyto výsadby nevhodně ovlivnily přírodu nejvyšších částí těchto pohoří na řadě míst.

Současná tvář holí a hranice lesa

Velmi užitečným pomocníkem pro zjištění současné rozlohy holí, lesa a klečových porostů jsou letecké snímky. Na základě jejich vyhodnocení, upřesněním hranice lesa přímo v terénu a s pomocí studia historických pramenů bylo v Jeseníkách a na Králickém Sněžníku vymezeno celkem osm navzájem od sebe oddělených bezlesých ostrovů. Celková plocha holí je v Hrubém Jeseníku pouhých 11 km² (16 % celkového alpského bezlesí v ČR), na Králickém Sněžníku 0,7 km² (1 % celkového bezlesí).

V posledních letech proběhlo v rámci dvou velkých výzkumných projektů hrazených Ministerstvem životního prostředí a Lesy ČR mapování aktuální rozlohy klečových porostů v Jeseníkách. Bylo zjištěno, že nad stávající horní hranicí lesa se nachází asi 1,5 km² klečových porostů (asi 15 % rozlohy jesenického alpského bezlesí). Na některých lokalitách, jako např. na vrcholu Keprniku, rozrůstání klečových porostů významně ovlivňuje některé dochované vysokohorské prvky. Kleč svým zástínem, změnou vlhkosti půdy, rozmístění a doby tání sněhové pokrývky, opadem jehlic vytlačuje světlo milné vysokohorské (alpínské) druhy rostlin i živočichů a narušuje jedinečné mrazem utvářené tvary půd. Správa CHKO Jeseníky ve spolupráci s Lesy ČR proto postupně odstraňuje klečové porosty na nejohroženějších místech.

RNDr. Marek Banaš, Ph.D., (1976) a RNDr. Miroslav Zeidler, Ph.D., (1970) se na katedře ekologie a životního prostředí Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého v Olomouci zaměřují na výzkum horských ekosystémů a jejich ovlivnění člověkem, marek.banas@upol.cz

Léto

je nejen název roční doby, ale v množném čísle i název celého roku (*pět let*). Z toho je vidět, že pro život našich dávných předků mělo léto základní význam. Slova *rok* se přitom užívalo ve smyslu „dohodnutá lhůta“ – je totiž odvozeno od slovesa *říct*, podobně jako třeba *výrok* od *vyříct*. Léto jako nejvýznamnější období v astronomickém koloběhu bylo středobodem celoročního dění; příznačně se podle něho jmenuje i období předcházející: *předletí*. A následující fáze mohla být pojmenována také podle něj; to je naše *babí léto*, ale i americké *Indian summer*, v obou případech vlastně jakési méně dokonalé léto.

Jan Skácel o něm ovšem napsal:

*Od jablka se vrátit do květu
k tomu nám nezůstaly síly
poděkovali jsme koncem září
a v prosinci jsme poprosili*

Dušan Šlosar

Jan Steklík